

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 6, Sayı: 2, 2022, ss. 251-276/ Volume: 6, Issue: 2, 2022, pp. 251-276

Journal homepage: <https://apjir.com/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

Muammer BAYRAKTUTAR

Doç Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Tokat
Assoc. Prof. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith, Tokat/Turkey

muammer.bayraktutar@gop.edu.tr

orcid.org/0000-0003-0814-0529

ror.org/01rpe9k96

Öz

İnsan diğer varlıklara nazaran daha üstün ve mükemmel bir yaratılışa sahip olmakla birlikte birtakım zaafarla da maluldür. İyiye ve kötüye meyyal yapısı gereği zaman zaman nefsanî arzularına tabi olarak kötü ve günah olarak nitelendirilen eylemlerde bulunabilmekte, bu da onun temiz fitratını kirleterek bilhassa manevî yönden zaafa düşmesine zemin hazırlamaktadır. İnsanın hata ve günahlara bulanması diğer tarafından huzur ve mutluluğunu tehdit etmekte ve kemâle ermesine engel teşkil etmektedir. Bu durum, kaçınılmaz olarak insanın arınmasını/tezkiyesini gündeme getirmektedir. İnsan sınırlı bir varlık olduğundan onun bilgisi de sınırlıdır. İnanç ve maneviyat alanının gaybî yönler ihtiva etmesi, bu alanlarda insanın klavuzla, ilahî bilgi ve yönlendirmelere daha fazla ihtiyaç duymasını gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan o, tezkiye konusunda da rehber ve rehberliğe muhtaçtır. Allah'ın insanlara ilahî bir lütuf olarak gönderdiği elçilerinin temel görevi de onlara manevî alanda önderlik yapmak, ilahî öğretileri talim etmek, onlara arınma yollarını göstererek kemâle ve felaha ulaşmalarına yardımcı ve vesile olmaktır. Kur'an'da Hz. Peygamber'e tevdi edilen tebliğ, beyân, teşrîf gibi görevlerin yanı sıra bir başka vazife de tezkiye görevidir. Kur'an'da Hz. Peygamber'in tezkiye eyleminden ve görevinden bahsedildiğine göre, onun bu görevi nasıl yerine getirdiği, insanları nasıl tezkiye ettiği özel olarak incelenmesi gereken bir konudur. Hz. Peygamber'in tezkiye göreviyle ilgili bazı hususları ele almayı ve aydınlatmayı amaçlayan bu makalede; konu ağırlıklı olarak Kur'an bağlamında işlenerek tezkiyenin önemi ve mahiyeti, Hz. Peygamber'in tezkiye görevi ve amacı, tezkiyedeki rolü ve tezkiye yöntemi, tezkiyesinden yararlanma inkâm ve bunun temel koşulları gibi konular ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Hz. Peygamber, Hadis, Ahlâk, Tezkiye.

TAZKIYAH DUTY AND AUTHORITY OF THE PROPHET IN THE CONTEXT OF THE QUR'AN

Abstract

Human being has a superior and more perfect creation compared to other beings; however, he also has some weaknesses. Due to his inclination to good and bad things, he sometimes engages in actions, which are described as bad and sinful, by the influence of his self-based desires. Thereby, these actions particularly have an adverse influence on his spirituality by ruining his pure nature. Besides, having wrong actions and sins threatens his peace

Geliş Tarihi: 22.07.2022

Doi: <https://doi.org/10.52115/apjir.1147385>

Kabul Tarihi: 02.08.2022

and happiness and prevents him from reaching the ultimate maturity. This situation inevitably makes the catharsis/tazkiyah of human beings an important matter. Because human being is a limited creature, his knowledge is limited too. The field of faith and spirituality has unseen aspects, and these aspects requires human being to have a guide that includes divine knowledge and instructions. In this respect, people need a guide and guidance with regard to tazkiyah. The main duty of the prophets sent by Allah as a divine blessing is to lead people on spirituality, to teach them divine doctrines, and to help people reach the ultimate maturity and prosperity by instructing them the ways of catharsis. In addition to the duties entrusted to the Prophet in the Qur'an such as notification, declaration, and legislative, another one is also tazkiyah. Since Quran addresses the Prophet's duty and actions of catharsis, it is very important to study how the prophet fulfilled this duty and how he made people to have tazkiyah. This article aims to address and demonstrate some issues related to the Prophet's task of catharsis within the context of the Quran. Accordingly, it discusses and assesses the importance and the quality of tazkiyah, tazkiyah duty of the prophet and its importance, the role and the method of the prophet on tazkiyah, and the possibility of benefitting from his tazkiyah and its basic requirements.

Key Words: Qur'an, Prophet Mohammad, Hadith, Ethics, Tazkiyah.

Atıf / Cite as: Bayraktutar, Muammer. "Kur'an Bağlımında Hz. Peygamber'in Tezkiye Görevi ve Yetkisi". *Apjir* 6/2 (Ağustos 2022), 251-276.

Giriş

İnsan, Allah'ın yarattığı en üstün ve şerefli bir varlık olmakla birlikte birtakım eksik, kusur ve zaafı da bulunan bir canlıdır. İnsanın kötülüğe sevk eden nefsanî duygulara sahip olması, onun zahirde ve batında günahlara bulaşmasına ve kirlenmesine yol açmaktadır. İşlediği bu hata ve günahlar, neticede insanın temiz fitratına ve safiyetine hâle getirmektedir. İnsan hata ve günah işlemekten masum olmadığına göre, ister istemez bazen hata ve günahlarda bulunması ve kirlenmesi kaçınılmaz bir gerçekliktir. Zira insanlar böyle bir imtihana tabi tutulmak, içlerinden hangilerini daha temiz ve güzel davranışlar sergileyeceği sınanmak üzere yaratılmıştır.¹ Bu durumda insana düşen; temiz fitratını korumaya özen göstermesi, hata ve günahlarıyla oluşan maddî ve manevî kirlenmelerden arınma yolunda çaba göstermesidir. Allah (c.c.) insanlardan günah işlememeyi değil, günah işlediklerinde arınmalarını istemektedir. Hz. Peygamber'in "Eğer siz günah işlememiş olsaydınız, Allah sizi ortadan kaldırır, sizin yerinize günah işleyen, ama peşinden günahlarından tevbe eden bir topluluk yaratırdı"² hadisi bu hususu teyit etmektedir. Şu hâlde tezkiye kavramı bu bağlamda önem kazanmakta olup insanın, her türlü hatalı düşünce ve eylemler sonucunda meydana gelen günah, kir ve paslardan temizlenme faaliyetini ifade etmektedir. Dolayısıyla kavram, insan hayatına, onun yapıp etmelerine ait bir ıstılahtan ibarettir.³ Zira insan arınmaya/tezkiyeye ihtiyaç duyar. İnsanı insanca yaşatacak ve mutlu edecek olan iyi, güzel, saf, temiz, doğru inanç, düşünce ve eylemlerdir. Dinin gönderilmesinin temel gayesi de bundan ibarettir. Batıl, yanlış ve kirli inanç,

¹ el-Mülk 67/2.

² Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîh*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), "Tevbe", 9-11; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenu't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî 1998), "Daavât", 99.

³ Mustafa Ünver, "Kur'an'ın Tezkiye Prensiplerine Bir Bakış", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 1/1-2 (2006), 97.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

düşünce ve eylemlerin beşeriyeti girdaba soktuğu ve kendisinden beklenen insanıyeti, kulluğu ve halifeliliği gerçekleştirilmesine en büyük engel teşkil ettiği bir gerçektir. Bu bakımdan tezkiyenin temel hedefi insanların temiz ve nezih inanç, duygu, düşünce ve eylemlerde bulunmalarını, kötü ve çirkin olanlarından korunmalarını ve arınmalarını sağlayarak kemâle ulaşmalarına ve manevi yönden yükselmelerine yardımcı olmaktır.

İnsanın arınmaya/tezkiyeye ihtiyacı göz ardı edilemeyeceğine göre, nasıl arınacağı, kimin arındıracağı veya arınmasında bir klavuza gereksinim duyup duymayacağı önem taşımaktadır. Bu sebeple Kur'ân'ın üzerinde sıklıkla durduğu konulardan birisi tezkiyedir. Diğer taraftan Kur'ân, Hz. Peygamber'in insanları tezkiye ettiğine ve tezkiye görevi bulunduğuna da açıkça dikkat çekmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in insanları nasıl tezkiye ettiği, tezkiye görevinin mahiyeti, kapsamı, imkânı ve tezkiyede izlediği yöntem izah edilmeye değer bir konu ve meseledir. Tezkiye hangi zaman ve mekânda olursa olsun dünyaya gelen her insanı yakından ilgilendiren bir husus olduğundan, tezkiye ve tezkiyede Hz. Peygamber'in rolü daima önemini ve değerini koruyacak bir husustur. Bu düşüncelerden hareketle çalışmada Hz. Peygamber'in tezkiye görevi, yetkisi ve tasarrufu bağlamında tezkiyedeki konumu, tezkiye imkânı, tezkiye yöntemi ve tezkiyesinden yararlanmanın temel şartları gibi konular genel olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

1. Kur'ân'da Tezkiye Kavramı ve Önemi

Tezkiye kelimesi dilde dört ayrı anlamı ihtiva etmektedir. Artmak ve çoğalmak, temizlenmek, salih olmak ve temize çıkmak, medhetmek.⁴ Terim olarak tezkiye insanın manevi kirlilerden arınmasını ve temizlenmesini ifade etmektedir. Tezkiyenin temel amacı ise daha önce kısmen değinildiği gibi nefsi ıslah etmek ve ahlâkı güzelleştirmek suretiyle kişinin kemâle ulaşmasını temin etmektir. Bunun için öncelikli olarak gereklilik arz eden kişinin temiz bir inanca sahip olmasıdır. Temiz ve doğru bir inancın temel şartı da kişinin nefsinin küfür, şirk gibi kötü duygu ve düşüncelerden arındırmasıdır. Bu sebeple tezkiyenin temel konusu benliğin manevi kirlilerden temizlenmesinden ve tevhide göre biçimlendirilmesinden ibarettir.⁵ Daha geniş anlamda tezkiye, toplumu yanlış itikat, bid'at ve hurafe gibi davranışlardan sağlam ilim, bilgi ve hikmet yoluyla şekillendirmektir. Dolayısıyla tezkiye kavramının hem tevhid ve hem de ahlâkla ilgili boyutları vardır.⁶ Tevhidin/İslamın ve ahlâkın nihai hedefi insanın dünya ve ahirette mutlu olmalarını ve felaha kavuşmalarını temindir. Dolayısıyla tevhid, ahlak ve tezkiyenin hedefleri örtüşmektedir ve gayeleri müşterektir. Zira insanın arınmasını ve kemâle ulaşmasını konu edinen tezkiyenin son tahlilde nihai amacı, insanın dünya ve

⁴ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr , *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 14/358-359; Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412), 380-381.

⁵ Ramazan Altıntaş, "İmâm-ı Mâturîdî'nin Tezkiye Kavramı ve Mahiyetine Yönelik Yaklaşımı", *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. Y.Y. Medeniyet Merkezi Konya*, ed. Dilaver Gürer vd. (Konya: Erman Ofset, 2020), 1/60.

⁶ Altıntaş, "İmâm-ı Mâturîdî'nin Tezkiye Kavramı", 64.

ahirette mutluluk ve felaha ulaşmasına yardımcı ve vasıta olmaktır. Zira ilerde değinileceği üzere insanın salaha ve felaha kavuşması ancak nefislerin tezkiyesi ve terbiyesi ile mümkündür.

Tezkiye, insanın Allah'a kullukla ifade edilen yaratılış gayesine giden yolu aydınlatan bir ışıktır. Tezkiye aynı zamanda kişinin Allah'la, insanla, doğal çevreyle, toplum ve devletle ilişkilerini düzenlemektedir.⁷ Bu sebeple tezkiye sadece ferdin ıslahı ile sınırlı bir mefhum değildir. Tezkiye toplumun ve ümmetin/insanlığın ıslahını da kapsamaktadır. İnsan madde ve ruhtan müteşekkildir. Tezkiye hem madde hem de ruha şamil bir kavramdır. İslah ve imarla ilgili her bir sorunun mutlaka insanla yakın bir irtibatı mevcuttur. Bu bakımdan tezkiye aynı zamanda umrânın/medeniyetin, maddi ve manevi kalkınmanın temel hedefi ve aracıdır. Bu açıdan tezkiye kişinin ferdî yönden ıslahı ile sınırlı psikolojik birtakım duygu ve düşüncelerden ibaret değildir. Aksine tezkiye toplumsal yapının ve medeniyetin ıslahını ve tekâmülünü de kapsar.⁸

Tezkiyenin insan için arz ettiği bu önemden Kur'ân tezkiye konusuna sıklıkla vurguda bulunmuştur. Tezkiyeyle yakından ilgili kavramlardan biri tasfiyedir. Kur'ân'da da tasfiye kavramı, tathîr/temizlemek ve tezkiye/ arındırmak⁹ kelimeleriyle ifade edilmektedir. Tasavvufta da nefsi¹⁰ kötülük ve günah kirlerinden temizlemek anlamında tasfiye kavramının kullanımı tercih edilmiştir.¹¹

Kur'ân insanın arınmasını ve temizlenmesini ifade etmek üzere ekseriyetle tezkiye ve bunun türevlerini kullanmıştır. Tezkiye kavramı Kur'an'da 19'u Mekke, 11'i Medine 30 sûrede 50'den fazla âyette değişik formları ile birlikte yerini almıştır. Bu da kavramın hiçbir zaman ve dönemde ihmal edilemeyecek bir önemi hâiz olduğunu ve üst bir hedef olarak görüldüğünü göstermektedir. Kavramın hem Mekke hem de Medine döneminde ağırlığını ve değerini koruması, kavramın müslümanlar açısından her dâim önemsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.¹²

Kur'ân'da tezkiye eylemi hem Allah'a, hem de insana izafe edilmiştir. Bu da tezkiye fiilinin hem Allah'a, hem de insana bakan yönleri bulunduğunu göstermektedir. Matürîdî'ye (öl. 333/944) göre bütün fiillerin yaratma açısından Allah'a, tercih etmek yönüyle insana ait

⁷ Ünver, "Kur'an'ın Tezkiye Prensibine Bir Bakış", 97.

⁸ Fethi Hasen Melkâvî, *Manzûmetu'l-kıyemî'l-makâsıdıyye ve tecelliyâtüha't-terbiyye*, (USA: el-Ma'hedu'l-Âlemî li'l-Fikri'l-İslâmî: 2020), 79.

⁹ İlgili âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/42; et-Tevbe 9/103; el-Ahzâb 33/33.

¹⁰ Geniş bilgi için bk. Yusuf Açık, "Nefsini Bilen Rabb'ini Bilir" Rivayeti ve "Mir'âtü'l-İrfan Risalesi", (Ankara: Nobel Yayınları: 2019), 36-41.

¹¹ Süleyman Uludağ, "Tasfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/127.

¹² Ünver, "Kur'an'ın Tezkiye Prensibine Bir Bakış", 99, 104.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

olduğu¹³ ilkesi tezkiye eylemi için de geçerlidir. Bu sebeple Kur'ân'da tezkiye eylemi, yaratma yönüyle Allah'a, yapma yönüyle ise insana izafe edilmiştir.¹⁴

Kur'ân'da tezkiye eyleminin Allah tarafından yaratıldığı şu âyette açıkça belirtilmektedir: “Ey İnananlar! Şeytana ayak uydurmayın. Kim şeytanın ardına takılırsa, bilsin ki, o, hayasızlığı ve fenalığı emreder. Allah'ın size lütuf ve merhameti bulunmasaydı, hiçbiriniz ebediyen temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır. Allah işitir ve bilir.”¹⁵ Âyet, şeytana tabi olarak hayasızlık ve kötülüklerle kirlenen insanın, bu kirlerinden ancak Allah'ın lütufu ile arınacağını vurgulanmaktadır. Şu halde Allah, yardım etmesi ve koruması şeklindeki lütufu sayesinde kullarını arındırmakta ve onlara arınmaları için güç ve imkân vermektedir.¹⁶ Tezkiyenin Kur'ân'da Allah'a izafesindeki hedef, O'nun insanlara verdiği arınma yeteneği ve bu yeteneğin kullanılma araçlarına vurguda bulunmaktır.¹⁷ Dolayısıyla Allah'ın tezkiye faaliyetinde kişinin eylemine etkide bulunması, insana güç ve imkan vermesi anlamındadır. Bu etki de Allah'ın, kudretiyle kulda hidâyet ve tezkiye eylemini yaratması şeklinde tezahür eder.¹⁸ Allah'ın kulda hidâyeti yaratmasından maksat ise kulların iradelerini sevk ettikleri hidâyeti onlarda şekillendirmesidir. Zira Allah dilediğine değil, (hidâyeti) dileyene hidâyet eder, yine dilediğini değil, (dalâleti) dileyeni dalâlete düşürür. Mâtürîdî'nin ifadesiyle Allah, dalâlet/sapkınlık yoluna götüren sebebi tercih ettiğinde kulu sapkınlığa, hidâyete/doğru yola götüren sebebi tercih ettiğinde ise onu doğru yola iletir.¹⁹

Şu halde Kur'ân, arınmada bireyin çabasına ve rolüne özellikle dikkat çekmektedir. Bu bağlamda nefsinin arındıran kimsenin felaha ereceğini, nefsinin kirletip temizlemeyenlerin de ziyana uğrayacağını belirtmiştir.²⁰ Kur'ân, ayrıca insanın kendini temize çıkarmasını doğru bulmamaktadır. Temize çıkaracak olan Allah'tır ve mühim olan Allah'ın temize çıkarmasıdır.²¹ Dolayısıyla insanların kendisini temize çıkarmasının bir anlamı bulunmamaktadır. Nitekim Hz. Yusuf'un Kur'ân'da ifade edilen “Ben nefsimi/kendimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis insana sürekli kötülüğü emreder”²² sözü kendini tezkiye etmenin peygamberler için dahi geçerli olmadığı bir ortamda, başkalarının kendilerini tezkiye yönünde girişimde bulunmalarının hiçbir anlam ifade

¹³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2002), 292.

¹⁴ Altıntaş, “İmâm-ı Mâtürîdî'nin Tezkiye Kavramı”, 61-63.

¹⁵ en-Nûr 24/21.

¹⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Vanlıoğlu vd. (İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2007), 10/122.

¹⁷ Muhammed Emin Yıldırım, *Görev ve Yetkileri Açısından Hz. Peygamber* (İstanbul: Siyer Yayınları: 2018), 120.

¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/247; Altıntaş, “İmâm-ı Mâtürîdî'nin Tezkiye Kavramı”, 62.

¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, v/458; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, thk. Yusuf Ali Budeyvi (Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1419/1998), 2/162.

²⁰ el-A'la 87/14-15; el-Fâtır 35/18; eş-Şems 91/9-10.

²¹ el-Bakara 2/174; Âl-i İmrân 3/77; en-Nisâ 4/49; en-Necm 53/32.

²² Yusuf 12/53.

etmediğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim kavramın Kur'ân'da kullanımlarına bakıldığında memduh/övülen ve mezmum/yerilen şeklinde iki tür tezkiyeden bahsedildiği görülmektedir. Kur'ân'da insanın kendini/nefsini veya başkasını tezkiye etmesi mezmum tezkiye olarak zikredilmiştir. Övülen manadaki tezkiye ise Kur'ân'da malın tezkiyesi, nefsin tezkiyesi, Allah'ın tezkiyesi ve Peygamber'in görevleri arasında yer alan tezkiye bağlamında ifade edilmiştir. Şu halde Kur'ân'a göre zekat, sadaka ve infakla malın tezkiyesi, iman ve güzel amellerle nefsin tezkiyesi, kulun amelini beğenip kabul etmesiyle Allah'ın tezkiyesi, Hz. Peygamber'in görevlerinden olan talim, terbiye ve dinin hükümlerini tatbik etmekle de ümmetin tezkiyesi gerçekleşmiş olmaktadır.²³ Dolayısıyla Kur'ân'ın en büyük gayesi, tezkiye yoluyla insanlığın ıslahını temin etmektir. Kafirleri ıslah etmesi; onları imana çağırması, batıla kulluktan alıkoyması, iman ve İslâm'a tabi olmalarını sağlaması ileldir. Mü'minleri ıslahı; ahlâklarını güzelleştirmesi, hidâyet üzere sebat etmelerini sağlaması, kurtuluş yollarına sevk etmesi ve nefislerini arındırması ile olur.²⁴

Hâsılı insanın, arınarak kurtuluş ve felaha erişmesini ifade eden tezkiyenin tahakkuk etmesi için Kur'ân'da peygamberleri ve bilhassa Rasûlullah'ı muhatap alan âyetlerde Hz. Peygamber'in sırf bu vazifeyi yerine getirmek üzere de görevlendirildiği müşahade edilmektedir. Dolayısıyla önemine binâen, Hz. Peygamber'in tezkiye görevi, yetkisi ve tezkiyedeki rolü biraz daha ayrıntılı ele alınacaktır.

2. Hz. Peygamber'in Tezkiye Görevi ve Amacı

Allah'ın gönderdiği elçilerin ve ifa ettikleri görevlerin insanlık açısından nasıl bir anlam ve önem arz ettiği, dindeki yerlerini doğru anlamak ve onlardan layıkıyla istifade etmek için oldukça mühimdir. Peygamberler sıdk, emanet, fetanet, tebliğ ve ismet gibi ortak özellik ve sıfatları hâiz olduğu gibi, onların yerine getirmekle yükümlü oldukları birtakım görevleri de bulunmaktadır. Peygamberlerle ümmetleri arasında olması gereken hukukun sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için; peygamberlerin görevlerinin bilinmesi ve doğru anlaşılması oldukça mühimdir. Diğer taraftan kişinin peygamberlerden alınacakları bilmesi ve sorumluluklarının farkına varması açısından da onların temel görevlerini bilmek önem arz etmektedir.²⁵

İnsanın arınmaya ve yol gösterilmeye muhtaç bir varlık olması itibariyle, Allah (c.c.) insanı tezkiyeye ulaştıracak yolları göstermek üzere kitaplar indirmiş, peygamberler göndermiş, akıl vermiş, afak ve enfüste delillerini idraklere sunmuştur. Âyetlerde belirtildiği üzere, peygamberlerin asli vazifeleri, insanlara Allah'ın âyetlerini okumak, zihinleri ve kalpleri kötülükten arındırmak, Kitab'ı ve hikmeti öğretmektir. Bu itibarla toplumu başta inanç ve ahlâk olmak üzere her alanda ilim, bilgi ve hikmet yoluyla

²³ Melkâvî, *Manzûmetu'l-kiyemi'l-makâsıdiyye*, 92.

²⁴ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1984), 1/81.

²⁵ Yıldırım, *Görev ve Yetkileri Açısından Hz. Peygamber*, 19.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

arındırma görevi geniş anlamda peygamberlere tevdi edilmiştir. Arınma hususunda bireysel olarak her ferdin bizatihi kendisine düşen birtakım görevler de bulunmaktadır.²⁶

Kur'ân-ı Kerim'de bazı âyetlerde Hz. Peygamber'in üç önemli vazifesinin bulunduğu altı çizilmiştir. Bunlar ise tilavet, ta'lim ve tezkiyedir. Hz. İbrahim'in duasında bu üç görev şöyle ifade edilmektedir: “*Ey Rabbimiz! İçlerinden onlara Senin âyetlerini okuyan, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten ve onları her kötülükten arındıran bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve Hakim olan ancak Sensin.*”²⁷ Bu âyetin yanısıra Kur'ân'da diğer üç âyette daha bu görevler birlikte zikredilmiştir.²⁸

Kur'ân'daki Hz. Peygamber'in görevleri ile ilgili âyetler bir bütün olarak dikkate alındığında Aşkar'ın da tespit ettiği üzere, Hz. Peygamber beş temel görevi ifa etmekle sorumlu kılınmıştır. Bunlar da tebliğ, beyân/tebyîn, da'vet, ta'lim ve tezkiye'den ibarettir.²⁹ Aşkar Hz. Peygamber'in tezkiye görevini şu şekilde izah etmektedir: “Tezkiye: Eğitmek, terbiye etmektir. Kendisine iman edenlerin huy ve eğilimlerini, güzel melekelerini geliştirmek, kötü inanç, ahlâk, âdet, eylem ve sözlerden onları temizlemektir. Bundan maksat; ümmetin güçlü ve hükümrân, yoldan sapmasına sebep olacak bütün eğilimlerden kurtulmuş bir ümmet olmasını temin etmektir. Ümmet böylece yeryüzündeki hilafete ehil olur ve Kur'ân'da belirtilen varisler zümresinden olmaya layık olmak üzere³⁰ hilafet hakkını güçlü şekilde ve sadakatle yerine getirir.”³¹ Dolayısıyla kavram asıl olarak temizlenme ve arınmayı ifade etmektedir. Nitekim kavram benzer anlamda şöyle de tanımlanmıştır: “Allah Resûlü'nün, işledikleri günahlar dolayısıyla maddi ve manevi olarak kirlenen insanlığı, Allah'tan aldığı mesajlar ile onları her türlü (maddi-manevi) kirlilerden beri kılarak saf ve duru bir halde fitratlarına uygun bir arınmaya ulaştırma çabasına tezkiye denir.”³²

Aşkar, ayrıca ta'limin mahiyetinin ümmete Kur'ân'ı ve sünnetleri öğretmeyi ifade ettiğini belirterek, ta'limin tezkiyeye götürmesi bakımından aralarında var olan bu sıkı ilişkiden ötürü ta'lim ve tezkiyenin bir anlamda tek bir görevden ibaret olduğuna dikkat çekmektedir. Yine ona göre tebliğ, beyan ve davet görevlerinin, kendisine tebliğ edilen, beyan edilen ve davet edilen açısından bir seferde yerine getirilirken, ta'lim ve tezkiyenin bunlardan farklı olarak daha zor ve meşakkatli bir mahiyet arz etmesidir.³³ Zira “öğrenmek/teallüm, bazı bilgi ve hakikatleri sadece kesbetmekle sınırlı değildir. Bundan

²⁶ Altıntaş, “İmâm-ı Mâturîdî'nin Tezkiye Kavramı”, 63- 64.

²⁷ el-Bakara 2/129.

²⁸ el-Bakara 2/151; Âl-i İmrân 3/164; el-Cuma 62/2.

²⁹ Geniş bilgi için bk. M. Süleyman Aşkar, *Ef'âlu'r-Rasûl* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1424/2003), 38-39.

³⁰ el-Mü'minûn 23/11.

³¹ Aşkar, *Ef'âlu'r-Rasûl*, 39.

³² Yıldırım, *Görev ve Yetkileri Açısından Hz. Peygamber*, 120.

³³ Aşkar, *Ef'âlu'r-Rasûl*, 40.

daha geniş bir anlam ifade eder. Zira öğrenmek aynı zamanda pratik beceriler, davranışsal uygulamalar, ahlâki değerler ve yardımcı saikleri içine alır.”³⁴

Hız. Peygamber’in davranış ve tasarruflarını on ikiye taksim eden Tâhir b. Âşûr (öl. 1973), bunlardan birinin de nefisleri tezkiye ve te’dib etmek olduğunu belirtmiştir.³⁵ Ayrıca ona göre Kur’ân’da Kuddûs ilahî sıfatıyla ilişkili olarak zikredilmesi itibariyle³⁶ Allah, Hız. Peygamber’in nefisleri tezkiye etmesini, risalet görevlerinin en üstünü ve en yücesi kılmıştır.³⁷ Zira diğer görevlerin nihai amacı da insanın arınmasını ve kemâle ermesini temin etmeye gayret göstermektir.

Peygamber ve vahiy gönderilmesinin öncelikli ve temel hedefi insanların tezkiye olması ve kemâle ermesidir. Kur’ân’ın hedefi de insanın, kötü huylardan, yanlış inançlardan kurtulup arınan bir birey olmasıdır. Kur’ân bu amaca peygamberlerin örneğinde ulaşılmasını hedeflemiştir.³⁸ Bu hususta dikkat çeken bir yön; toplumun ıslahı ve felahı için sadece ta’limin, bir başka ifadeyle Kitab ve hikmetin öğretilmesinin yeterli olmamasıdır. Nitekim Hız. İbrahim sadece Kitab ve hikmeti öğretecek bir peygamber göndermeyle sınırlı bir duada bulunmamış, bunun en güzel örneğin yönlendirmesiyle gerçekleşebileceği düşüncesinden hareketle, toplumu her türlü kötü ahlâktan arındıracak, yanlış âdet ve alışkanlıklara son verecek, yerine salih amelleri yerleştirecek bir peygamber göndermesini niyaz ederek duasına “onları tezkiye edecek” kısmını da eklemiştir.³⁹ Şu hâlde birey ve toplumun ıslahı için sadece bilgi aktarımı yeterli değildir. Bunun tamamlayıcısı ve zaruri bir sonucu ve hedefi olarak kâmil ve örnek bir rehberin önderliğinde tezkiyeye de ihtiyaç vardır. Dinin ve peygamberlerin gönderiliş gayesi olan kemâl ve olgunlaşmanın tek başına bilgilendirme ile tahakkuku mümkün değildir. Bu sebeple bilgi ve ideal örneğin olmadığı kemâl arayışları sorunlu olduğu için, âyette önce Kitab ve hikmetin öğretimi, akabinde bunların nihai sonuç ve hedefi olarak tezkiye zikredilmiştir.⁴⁰

Tezkiye konusunda şayet nebevî bir örneklik bulunmasaydı, bu hususta farklı anlayışlar ve yaklaşımlar kaçınılmaz olurdu. Peygamberler ve onların örneği olmasaydı, insanlar nasıl arınacaklarını bilemeyecekleri gibi, bizatihi her biri kendisinin temiz olduğunu ileri sürerek tabi oldukları heva ve arzularını yüceltirdi. Oysa peygamberler, Allah’ın vahiyine mazhar olan kullar olarak, tezkiye görevlerinin de bir icabı olarak insanlara arınmaları

³⁴ Ebu’l-Futûh Rıdvân, *el-Müderriş fi’l-medrese ve’l-müctema*, 106-107 (Aşkar, *Ef’âlu’r-Rasûl*, 40 naklen).

³⁵ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Mehmet Erdoğan- Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 51-58.

³⁶ “Göklerdeki ve yerdeki her şey, mülkün sahibi, mukaddes/Kuddûs, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah’ı tespih eder. O, ümmilere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.” el-Cuma 62/1-2.

³⁷ Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 28/207.

³⁸ Sami Kılınçlı, “Hız. Peygamber ve Kur’an’ın Gönderiliş Gayelerinden Biri Olarak Tezkiye”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 605, 608.

³⁹ Muhammed Abduh, *Tefsîru’l-menâr* (Kâhire: Dâru’l-Menâr, 1947), 1/472-473.

⁴⁰ Kılınçlı, “Tezkiye”, 614.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

için hem anlatarak hem de yaşayarak en doğru yolu gösteren rehberler⁴¹ olmuşlardır.⁴² Bu yüzden Hz. Peygamber de bizatihi kendisi tezkiye olmuş/her yönüyle arınmış yüce bir şahsiyet olarak insanlara bu hususta örnek ve önder olmuştur. Hz. Peygamber hayatta iken bu görevi ifa ettiği gibi, her yönüyle bilinen ve tevarüs eden güzel ahlâkı ve örnekliği, nebevî öğretisi ve mesajlarıyla tezkiye görevini ifa etmeye devam etmektedir. Bu manada onun risaleti/nübevveti evrensel olduğu gibi tezkiyesi de çağlar üstü bir işlevi hâizdir.

3. Hz. Peygamberin Tezkiyedeki Rolü ve Tezkiye Yöntemi

Hz. Peygamber'in tezkiyesine dair bir başka husus, tezkiyedeki rolü, tezkiye etmesinin anlamı ve mahiyeti meselesidir. Kur'ân'da tezkiyenin esas faili olarak Allah zikredilmekle birlikte, tezkiye eylemi Hz. Peygamber'e, kullara ve ibadete de nispet edilmektedir.⁴³ Hz. Peygamber'in tezkiye görevinden bahseden âyetlerde Peygamber'in onları açıkça arındırdığı belirtilmektedir. Bu durumda Hz. Peygamber'in arındırmasının mahiyetinin ortaya konulması gerekmektedir.

Fahreddîn er-Râzî'nin (öl. 606/1210) işaret ettiği üzere öncelikle tezkiye eyleminin mahiyetinin göz önünde bulundurulması gerekir. Râzî, ilimlerin nazari/teorik ve amelî/pratik olmak üzere ikiye ayrıldığını, nazari ilimlerin en üstününün isim ve sıfatlarıyla her yönüyle Allah'ı bilmek olduğunu belirtmektedir. Amelî ilimler ise ona göre uzuvların amelî ve kalbin amelleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kalbin amelleri de "ahlâkı temizlemek" ve "nefisleri temizlemek" olarak isimlendirilir ve nitelendirilir.⁴⁴ Şu halde tezkiye insanların iç dünyalarının/bâtınlarının, kalplerinin ve nefislerinin arındırılmasını ifade eden bir eylem olduğuna göre, tezkiye ile ilgili âyetlerin zahirinden, sanki Hz. Peygamber'in insanların iç dünyaları üzerinde tasarrufta bulunarak onların nefislerini arındırma gibi bir güç ve yetkiye sahip olduğu gibi bir mana ortaya çıkmaktadır. Oysa Hz. Peygamber'e nispet edilen tezkiye eylemi, onların iç dünyaları üzerinde tasarrufta bulunması anlamında değildir. Zira Râzî'nin ifade ettiği üzere Peygamber'in kulların bâtınları/kalpleri üzerinde tasarrufta bulunmaya gücü yoktur. Böyle bir güce sahip olduğu farzedilse bile, yine de bu konuda tasarrufta bulunamaz. Aksi halde onlarda bu tezkiye ihtiyarî/tercihe bağlı değil, cebrî olarak gerçekleşmiş olur.⁴⁵

Râzî bu perspektifle Hz. Peygamber'in tezkiyesi hakkında doğru olduğunu düşündüğü yorumlar yapmaktadır. Ona göre âyetteki tezkiye, Peygamber'in âyetleri tilaveti, Kitab'ı ve hikmeti öğretmesi dışında, onların adeta temizlenmelerine sebep teşkil etmek üzere yapıp ettiklerinden ibarettir. Hz. Peygamber'in bu amaçla yaptıkları ise va'd ve

⁴¹ en-Nâziât 79/18; Abese, 80/3-7.

⁴² Ünver, "Kur'an'ın Tezkiye Prensiplerine Bir Bakış", 100.

⁴³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, 835-836.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 13/64.

⁴⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/59.

va'îdde/tehditte, öğüt ve hatırlatmada bulunması ve sürekli bunları onlara tekrarlamasıdır. Nitekim Hz. Peygamber onlar iman edip kendilerini ıslah edinceye kadar kendisini onlardan ve dünyadan soyutlamamış, bu amaçla pek çok dünyevî durumla ilgilenmiştir.⁴⁶ Râzî bu bakış açısının Hz. İbrahim'in duasındaki maksata da daha yakın olduğunu düşünmektedir. Zira ona göre Hz. İbrahim'in duasında gözetilen maksat, zürriyetinin cenneti kazanarak kemâle ermesidir. Bu da ancak Kitab'ı ve hikmeti öğretmesiyle, güzel amellere sürekli teşvik edip bunları terketmekten sakındırmasıyla tamam olur. Hz. Peygamber'in tezkiyesiyle kastedilen de bundan ibarettir.⁴⁷

İbn Kayyım da (öl. 751/1350) nefislerin arındırılmasının, Peygamberlere tevdi edildiğini, Allah'ın onları bu tezkiyeyi yerine getirmek için göndermiş ve görevlendirmiş olduğunu; bu amaçla tezkiyeyi onların elinde bir davet, ta'lim, beyan ve irşad kıldığını belirtmektedir.⁴⁸ Sonuçta bu tür yollarla Allah Rasûlü insanların tezkiyesine yönelik eylemlerde bulunmuş olmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in tezkiyesi buna vesile ve vasıta olmasını ifade etmektedir.

Hz. Peygamber'in tezkiyedeki rolü, esasında hidâyet hususundaki konumuyla benzer bir mahiyet arz etmektedir. Aynen tezkiyede olduğu gibi Kur'ân'da hidâyetin de nispet edildiği farklı durumlar, hidâyete yüklenen farklı anlamlar mevcuttur. Nitekim Kur'ân'da hidâyet kavramı, ekseriyetle Allah'a, bunun yanında ilâhî vahye, peygamberlere, meleklere, fert olarak insana ve ümmetlere de nispet edilmiştir.⁴⁹ Râgıb el-İsfahânî'ye (öl. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) göre Kur'ân'da kullanılan dört ayrı anlamından birine göre hidâyet; Allah'ın gönderdiği peygamberler ve indirdiği kitaplar vasıtasıyla insanlara doğru yolu göstermesi demektir.⁵⁰ Şu halde peygamberlere nispet edilen hidâyet, insanları doğru yola çağırarak, hidâyete ulaştırarak onlara göstermek ve öğretmek anlamındadır.⁵¹ Bir başka ifadeyle buna vesile ve vasıta olmaktır. Zira pek çok ayette gerçekte hidâyete ulaştırmanın Allah olduğu, Peygamber'in kimseye hidâyet edemeyeceği ve hidâyete ulaştıramayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Râgıb'a göre Kur'ân'da tezkiyenin kimi zaman Hz. Peygamber'e nispet edilmesi de bunun gibidir. Zira Hz. Peygamber, insanları arındıracak şeyleri onlara ulaştırma konusunda bir vasıta.⁵² Bu bakımdan Hz. Peygamber'e izafe edilen arındırma görevi, toplumun yanlış inanç ve davranışlarını düzeltmek suretiyle onları, takvaya ulaştırarak olan şeylere tabi olmaya götürmek, onları İslâm'ın temel değerleriyle örtüşmeyen her türlü çirkin söz, kötü fiil, sû-i ahlâk ve şirkten

⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/59.

⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/60.

⁴⁸ İbn Kayyım Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye, *Medâricu's-sâlikîn*, thk. M. el-Mu'tasımbillah el-Bağdâdî (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1416/1996), 2/300.

⁴⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Hidâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/476.

⁵⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, 835-836.

⁵¹ Mehmet Bulut, "Hidayet-Dalâlet ve İnsanın Sorumluluğu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1995), 253.

⁵² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, 381.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

temizlemektir.⁵³ Hz. Peygamber'in bu tür mezmûm düşünce ve davranışlardan alıkoymasının ve arındırmasının nihai amacı da şüphesiz onların kusur ve noksanlıklarını gidererek, güzel ve doğru olanlarını kazandırmaya çaba sarfederek tamlığa ve kemâle ermelerine yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan bazı âlimlerin tezkiyeyi kemâle erme şeklindeki nihai hedefini göz önünde bulundurarak tanımlama yerine, özellikle manevi kirlerden arınma anlamında daha sınırlı bir tanımlamada bulunmaya çalışmaları, manevi kirlerden arınmadan tezkiyenin gerçekleşmeyeceği ve kemâle ermenin mümkün olmaması itibariyledir. Bu bakımdan tezkiye, manevi kirlerden arınma dahil, her yönden yücelmeyi, olgunlaşmayı ve kemâli ifade eden bir kavramdır.

Nefsin tezkiyesiyle yakından ilgilenen, konuyla ilgili dikkat çekici açıklamalar yapmış olan İhvân-ı Safâ da peygamberlerin tezkiyedeki rolüne dikkat çekmişlerdir. Onlara göre tıp doktorları bedenlerin, peygamberler nefsin sıhhatiyle ilgilenirler. Peygamberler kendilerine indirilen kitapların rehberliğinde, nefsin hastalıklarını, bunlardan kurtulmanın yollarını, nefsanî açıdan değişim, dönüşüm ve bozulmanın nasıl meydana geldiğini açıklamışlar ve gerekli yönlendirmelerde bulunmuşlardır. Onlara göre insanlar, nefsanî cehalet ve kirlerden arınmadıkça yüce âleme yükselemezler. Peygamberler onlardaki bu hastalıkları tedavi eden ruhani doktorlardır.⁵⁴ İbn Kayyım da benzer şekilde, Hz. Peygamber'in tezkiyedeki rolüne dikkat çekmiştir. Ona göre peygamberlerin gönderiliş gayesi, insanların nefislerini tedavi etmektir. Nefislerin tedavisi ise bedenlerin tedavisinden daha zor ve çetindir. Kalplerin tabii peygamberler olduğundan, onların yöntemi dışında nefsi tezkiye ve ıslah etmenin bir başka yolu yoktur. Tezkiye ancak onların elinde, onlara inkiyad ve teslimiyetle gerçekleşir.⁵⁵

Hz. Peygamber'in tezkiyeye bir vasıta olarak kendisine tevdi edilen vazifeyi yerine getirirken sergilediği yaklaşımlar, tezkiyede izlediği yöntem de ışık tutmaktadır. Bu noktada önem arz eden bir husus, insanları arındırmayı ve tezkiye etmeyi Hz. Peygamber'in icat etmemiş ve bunun yöntemini kendisinin belirlememiş olmasıdır. İnsanların ne ile ve ne şekilde tezkiye edileceğini ona öğretene ve bu hususta izleyeceği yöntemi gösteren vahiydir. Nitekim tezkiye yoluyla tamamen arınma ve kemâle ulaşma bir süreç olduğu için Mekkî ve Medenî sûre ve âyetlerde tezkiyenin süreç dahilinde nereden başlayıp nasıl seyrettiği ve tadrîcî olarak nasıl bir yöntem izlendiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber tezkiye âyetleri eşliğinde belirli bir süreç içerisinde insanları tezkiye etme görevini ifa etmiştir.

Hz. Peygamber'in tezkiye yönteminde vahyin yanısıra sünnetini oluşturan söz, fiil ve takrirleri de tezkiye görevi açısından mühim bir değeri hâizdir. Nitekim Hz. Peygamber'in sözlü beyanları, temel görevlerini yerine getirme hususunda esas vasıta olmakla birlikte,

⁵³ Altıntaş, "İmâm-ı Mâturîdî'nin Tezkiye Kavramı", 65.

⁵⁴ Abdurrahim Meçin, *İhvân-ı Safâ'da Nefis Tezkiyesi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 30-31.

⁵⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricu's-sâlikîn*, 2/300.

nebevî fiilleri de özellikle beyan, ta'lim ve tezkiye görevleri açısından daha mühim bir role sahiptir.⁵⁶ Hz. Peygamber'in sergilediği davranış ve fiiller aynı zamanda tezkiyesine bir yöntem ve örneklik teşkil etmiştir. Hz. Peygamber'in tezkiye eylemini nasıl yerine getirdiğine dair İhvân-ı Safâ şu değerlendirmede bulunmuştur: "Nefislerin tabibi olan peygamberler, kendilerine gönderilen kitaplarda hastalıklı nefislerin tövbe etmek, pişmanlık duymak, güzel ahlâk sahibi olmak, iyi davranışlar sergilemek, Allah ve Resulü'nün men ettiklerinden kaçınmak, yeniden diriliş ve güzel ameller icra etmek hakkında düşünmek ve her işte Allah'a tevekkül etmekle tezkiye olabileceklerini ortaya koymuşlardır."⁵⁷

Tezkiyede uygulanacak yöntem, muhatapların durumuna göre değişkenlik arz eder. Bu husus, Hz. Peygamber'in insanların nefislerini, eğilimlerini, istek ve arzularını çok iyi bildiğini göstermektedir. O, kendisine soran, kendisinden açıklama ve yol göstermeyi bekleyen herkesi, vahiyle yönlendirildiği konularda en faydalı olana sevk eder, onları tezkiye edecek, ahlâklarını güzelleştirecek ve konumlarını yükseltecek şeylere yönlendirirdi. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in tezkiye yöntemlerinden biri de sahâbenin nefislerindeki olumlu melekeleri ve özellikleri geliştirmesi ve kemâle doğru yükseltmesidir. Hz. Peygamber, ashâbının özellikleri, olumlu melekeleri hakkında tam bir bilgiye sahipti. O, onlardaki bu özellikleri daha da geliştirir, uygun olan en mükemmel hale getirmelerini sağladı.⁵⁸

Hz. Peygamber'in yine nelerden arındırdığı ve nasıl bir tezkiyede bulunduğu risalet hayatına bakıldığında rahatlıkla tespit edilebilmektedir. İslâm öncesi cahiliye dönemine bakıldığında insanların başta inanç ve ahlâk olmak üzere pek çok hususta akıllarının, kalplerinin, nefislerinin ve hayatlarının kirlendiği ve karardığı apaçık bir gerçektir. İşte Hz. Peygamber'in tezkiyedeki çabası da onların içinde buldukları bu durumdan kurtulmalarına, temiz, duru ve aydınlık bir hayata ulaşmalarına vasıta olduğunu ve önemli bir görevi ifa ettiğini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber tezkiye görevinin bir gereği olarak; tevhid inancı ile insanlığı şirkten, iman ile nefisleri hastalıklardan, takva ile kalpleri her türlü kirlenden, ikna ile akılları şüphelerden ve ibadet ile hayatı gayesizlikten arındırmaya⁵⁹ çalışmış ve Allah'ın yardım ve inayetiyle bu görevinde muvaffak olmuştur.

Hz. Peygamber öğüt verme, istiğfarda bulunma, dua etme, zekatlarını alma ve had cezalarını tatbik etme yoluyla da⁶⁰ tezkiyede bulunmuş ve tezkiye görevini yerine getirmiştir. Bir başka ifadeyle, dini hükümleri ve düzenlemeleri tatbik etmekle de ümmetini tezkiye etmiştir. Nitekim zekât hükmünü ümmeti üzerinde tatbik etmesi,

⁵⁶ Aşkar, *Efâlu'r-Rasûl*, 40.

⁵⁷ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risaleleri*, ed. Abdullah Kahraman, çev. Komisyon (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 2/16-17.

⁵⁸ Wadî Ekûnî, "Tasarrufu'r-Rasûl bi't-Tezkiye", 3/4. <https://www.arrabita.ma/blog.e.t.01.06.2022>.

⁵⁹ Yıldırım, *Hz. Peygamber'in Görevleri*, 123.

⁶⁰ Yıldırım, *Hz. Peygamber'in Görevleri*, 131.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

ümmetin temizlenmesi için bir vasıta'dır.⁶¹ Zira Yüce Allah; “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al!”⁶² buyurmuştur.

Hiz. Peygamber'in Allah'ın izni ve inayetiyle mü'minlerin tezkiyesine vasıta olduğunun en canlı şahidi ve örneği davetine icabet eden ve risaletine inanıp teslim olan ashâbıdır. Nitekim Allah'ın Rasûlü mürebbi ve müzekki olarak görevini sahâbe örneğinde yerine getirmiş, ashâbının arınmasına vesile olmuştur. Sahâbenin İslâm öncesi hayatıyla, Müslüman olduktan sonraki hayatlarındaki müspet manadaki fevkalâde değişim ve dönüşüm mukayese edildiğinde somut olarak bu durum müşahede edilmektedir. Bu meyanda Allah Rasûlü, her an ashâbının halini gözetmiş, onları daima iyi ve güzel şeylere yönlendirerek eğitmiştir. Onları Allah'ın yardımı ve dilemesi ile içinde buldukları halden daha iyi bir hale intikal ettirmiş, onları daima içinde buldukları durumdan daha üstün ve ulvi duruma yükseltmiş, sonuçta onun medresesinden tarihin misline şahit olmadığı, zamanın benzerini tanımadığı bir nesil yetişmiştir.⁶³

Hiz. Peygamber, ashâbını ta'lim, terbiye ve tezkiyede tam bir eğitimci gibi hareket etmiştir. O, risalet hayatı boyunca her anı ve durumu eğitim ve öğretim için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Zira eğitim-öğretim, eğitimciyi ve öğretmeni, daima kesintisiz olarak ta'lim/öğretme faaliyeti içinde bulunmasını gerektirir. Öğretmen, bilgi vermek, öğretmek, açıklamak, tekrar etmek, üzerinde tartışmak, öğrencilerin öğrenme ve uygulamadaki hatalarını düzeltmek, güzelce öğrenip uyguladıklarında övgüde bulunmak için daima fırsat kollar. Bütün bunlar eğitimcinin, onların tahsil ettikleri malumatın onlarda doğru bir tarzda iyice yerleştiğinden ve onlarda güçlü bir meleke haline geldiğinden emin olmasından hali değildir. Hiz. Peygamber'in ashâbıyla durumu da bundan ibarettir.⁶⁴ Sonuçta Hiz. Peygamber eğitmek ve öğretmek suretiyle ashâbını bilgisizliğin karanlığından ve günahların kirlerinden arındırarak gönüllerini temizlemiş ve zihinlerini aydınlatmıştır.

4. Hiz. Peygamber'in Tezkiyesinden Yararlanma İmkânı

Hiz. Peygamber'in nefislerin tezkiyesinde tek taraflı olarak tezkiye görevini yerine getirmesi yeterli değildir. Tezkiyeye muhtaç ve muhatap olan insan olduğu için bu hususta ona da düşen birtakım sorumluluklar bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle Hiz. Peygamberin tezkiyesinden yararlanmanın ve bunun kişi için mümkün olabilmesinin bazı şartları vardır. Kişi ancak bu şartları ve sorumlulukları yerine getirdiği takdirde Peygamber'in tezkiyesinden yararlanabilir ve tezkiyesi mümkün hale gelebilir. Bunun temel şartı da Hiz. Peygamber'in öğretilerine ve mesajlarına tabi olmak ve bunları tatbikine özen göstermektir. İhvanı Safa'nın dikkat çektiği üzere “İnsanlar, peygamberlerin incelikler ve sırlarla dolu olan vahyi aracılığıyla, kendilerine tebliğ edilen

⁶¹ Melkâvî, *Manzûmetu'l-kiyemî'l-makâsıdiyye*, 85.

⁶² et-Tevbe 9/103.

⁶³ Wadî Ekûnîn, “Tasarrufu'r-Rasûl bi't-Tezkiye”, 3/4.

⁶⁴ Aşkar, *Efâlu'r-Rasûl*, 38-40.

talimatları hayatlarına tatbik etmedikleri sürece, gerçek manada nefisini tezkiye edemez ve dolayısıyla kurtuluşa eremez.”⁶⁵ Hz. Peygamber’in öğretilerine gerçek manada tabi olmanın ve bunları en ideal manada tatbik etmeye çalışmanın somut örneği yine sahâbedir. Hz. Peygamber onlara tezkiyenin yollarını gösterirken, onlar da onun bu yönlendirme ve öğretilerine içtenlikle teslim olup ittibâ etmişler, üzerlerine düşen sorumlulukları layıkıyla yerine getirerek tezkiyeye gerçek manada mazhar olmuşlardır. Zira Hz. Peygamber’in gönderilmesi ilahî bir lütuf olduğundan, ondan yararlanma ne kadar çok olursa, peygamberlerin gönderilmesindeki nimet ve ihsan da o nispette çok olur.⁶⁶ Bu sebeple sahâbe Allah’ın Hz. Peygamber vasıtasıyla lutfettiği tezkiye nimetinden yararlanmada azimli davranmışlar, Allah da onlara bunun karşılığını bol bol ihsan etmiştir.

Şu hâlde Hz. Peygamber’in bir kimseyi tezkiye etmesinin imkânı için ferdin bu yönde talebi, gayreti, ciddiyeti ve kararlılığı vazgeçilmez bir koşuldur. Nitekim Kur’ân, peygamberin tezkiyesinin ancak mesajı kabul eden ve mesajı almaya hazır olan kişiler için fayda vereceğini, mesajı almada inatçı davrananların bundan istifade edemeyeceklerini, peygamberlerin görevlerinin ise bu noktada sadece tebliğden ibaret olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁷ Kur’ân, tezkiyenin talep edene ve arınmak isteyenlere fayda vereceğinin en çarpıcı örneğini Abese sûresinde ortaya koymaktadır:

*“Yüzünü ekşitti ve sırtını döndü. Yanına o âmâ geldi diye. Nereden biliyorsun (Ey Peygamber!), belki o senden öğrenecekleriyle temizlenip arınacaktı? Yahut düşünüp öğüt alacaktı da bu öğüt ona fayda verecekti? Fakat kendisini öğüte ihtiyaçsız görüp seni dinlemeye tenezzül etmeye gelince, belki Müslüman olur diye sen ona yöneliyorsun. Halbuki onun İslâm’a girip arınmamasından dolayı sana bir sorumluluk yoktur. Öte yandan, sana büyük bir istekle koşarak gelen, üstelik Allah’a karşı saygı ve korkuyla dopdolu olarak gelmişken, sen ona gereken alakayı göstermiyorsun! Bir daha böyle yapma! Çünkü bu Kur’ân âyetleri bir hatırlatma ve bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt ve ders alır.”*⁶⁸

Görüldüğü üzere kendisinden öğüt almak isteyen İbn Ümmi Mektûm’dan yüzünü çevirmesinden ötürü Kur’ân Hz. Peygamber’i uyarmıştır. Hz. Peygamber’le beraber müslümanlara kıyamete kadar uyacakları en önemli talimatlardan birisi budur. Öğüt almak üzere gelen temiz yürekli, görme engelli bir insanı bırakıp kibirli kâfirleri irşada uğraşmasından dolayı, Allah tarafından Hz. Peygamber i’tâb/azarlama anlamında îkaz edilmiştir. Aslında bu uyarı sadece Rasûlullah’a değil, onun şahsında bütün insanlardır.⁶⁹ Zira, belki de İbn Ümmi Mektûm, Peygamber’den aldığı öğüt ve bilgi sayesinde arınıp

⁶⁵ İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risaleleri*, 4/318. Ayrıca bk. Meçin, *İhvân-ı Safâ’da Nefis Tezkiyesi*, 31.

⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9/418.

⁶⁷ Enver Bayram, “Kur’an’a Göre Tezkiyenin İmkânı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 981.

⁶⁸ Abese, 80/1-13.

⁶⁹ Yusuf Açıkel, “Hadisler Bağlamında Engellilere Yönelik Manevî Bakım”, *Ekev Akademi Dergisi*, 23/79 (2019), 467-468.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

temizlenecek ve güzel amellerde bulunacaktır.⁷⁰ Diğer taraftan âyet, peygamberin tezkiyesinin ancak bunu talep edenler için mümkün olduğunu, onun öğüt ve nasihatından kendini müstağni görüp faydalanmak istemeyen kimselerin peygamber vasıtasıyla arınıp tezkiye olmaktan mahrum kalacaklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu yüzden küfürde ısrar edenlerin ve inatçı davrananların Hz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanması gibi bir durum söz konusu değildir.⁷¹

Hiz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanabilmek için ayrıca buna mâni olacak hatalı tutum ve davranışlardan uzak durulması gerekir. Nitekim bir kısım sahabilerin zaman zaman bazı hatalı yaklaşımlar sergileyerek kendilerini tezkiye hedefine ulaşmada riske attıkları, bundan dolayı Kur'ân tarafından eleştirildikleri görülmektedir.⁷² Bu sebeple burada anahatlarıyla Hz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmanın temel şartlarına dair bazı değerlendirmelere yer verilecektir.

5. Hz. Peygamber'in Tezkiyesinden Yararlanmanın Temel Koşulları

Hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmak ancak birtakım koşulların ve hususların yerine getirilmesine bağlıdır. Bu hususta Kur'ân ve sünnetten pek çok şart tespit etmek mümkündür. Burada daha çok önem arz eden ve öne çıkan bazı temel şartlardan bahsetmekle yetinilecektir.

5.1. İnanmak

Tezkiye olmanın ilk ve en önemli şartı Allah'la birlikte Peygamberlerine de iman etmektir. Şirk, küfür ve dalaletle bir insanın iç ve dış temizliğe/tezkiyeye ulaşması zaten imkansızdır. İmanın fonksiyonu kişiyi bu kirlilerden arındırmadır. Nitekim "*Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona: "Benden başka İlâh yoktur; şu hâlde bana kulluk edin" diye vahyetmiş olmayalım*"⁷³ âyetinde zikredildiği üzere, bütün peygamberlerin ilk çağrısı Allah'a iman ve sadece O'na kulluktur.

Peygamberler Allah'ın mesajlarını insanlığa ulaştıran elçilerdir. Mesajın kabulü ve ondan istifade edilmenin temel şartı çağrıyı getirenin Allah'ın elçisi olduğuna inanmak ve onu tasdik etmektir. Rasûle iman etmemek, risaletin ihtiva ettiği fayda ve maslahatlardan mahrum kalmayı göze almak demektir. Peygambere iman etmeyen kimsenin Allah'a imanı da geçerli değildir. Allah Teâlâ pek çok âyette kendisine imandan sonra peygamberlerine imanı zikretmiş ve emretmiştir. Yüce Allah, kulların fayda ve maslahatına yönelik her hükmü ve mesajı onlara seçtiği peygamberleri aracılığı ile bildirdiğinden öncelikle peygamberin nübüvvet ve risâletine iman şarttır. Bütün peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in gönderiliş gayelerinden ve getirdiği ilahî

⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/54.

⁷¹ Enver Bayram, "Kur'an'a Göre Tezkiyenin İmkânı", 981.

⁷² el-Bakara 2/151; Âl-i İmrân 3/164; el-Cuma 62/2.

⁷³ el-Enbiyâ 21/25.

öğretilerin hedeflerinden biri de insanların tezkiyesini ihtiva ettiğinden, peygamberlerin tezkiyesinden yararlanmanın ilk şartı evveliyetle onların Allah'ın elçileri olduğuna iman etmektir. Ancak bu durumda peygamberlerin tezkiye etmesinin imkânından bahsetmek mümkündür. İman olgusu bizatihi kalbin huzur bulmasını, güven üzere olmasını ve şüphelerden kurtularak yakine ulaşmasını ifade ettiğinden⁷⁴ daha başlangıçta bu imandan yoksun olanların, şirk ve nifak gibi insanın iç dünyasını karartan kirlerden arınmasından bahsetmek gerçekçi olamaz. Zira tezkiye ile öncelikle kastedilen manevi/iç temizliktir.

Nefsi kirleten şeylerin en büyüğü şirkir ve en büyük nefis tezkiyesi, nefsi şirkten temizlemek ve arındırmaktır.⁷⁵ Tezkiye, noksanlıklardan arınma demektir ve en büyük noksanlık Allah'a ortak koşmaktır.⁷⁶ Mâtürîdî bu âyetlerde geçen "tezkiye" kavramını; artmak ve çoğalmak anlamlarında yorumlamakta, tezkiye ile tevhid arasında bağlantı kurmaktadır. Çünkü tevhid, en büyük arındırma yöntemidir.⁷⁷ Keza "*Nefsini tezkiye eden/arındıran kesinlikle kurtuluşa ermiş, onu kirletip gömen de ziyan etmiştir*"⁷⁸ âyetindeki tezkiye, fiske, fücür ve günah olmak üzere maddi ve manevi kirlerden arınmayı ifade etmektedir.⁷⁹ Dolayısıyla vahyin ve Hz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmanın öncelikli şartı vahye ve Hz. Peygamber'in risaletine iman etmektir.

5.2. İtaat Etmek

Allah'a ve Rasûlüne iman etmek tezkiye için tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda Allah'ın ve Peygamber'in bildirdiklerine boyun eğmek ve itaat etmek de gerekir. Hz. Peygamber'in temel görevi kendisine gönderilen vahiyleri iletmek ve duyurmak olduğundan ona itaat edilmesi şarttır. Peygamberlere itaatın dinen meşru ve gerekli olmasının kaynağı onların vahye mazhar olmalarıdır.

Kur'ân her bir peygamberin Allah'ın izniyle ancak kendisine itaat edilsin diye gönderildiğine dikkat çeker.⁸⁰ Kur'ân'a göre Hz. Peygamber insanları dosdoğru yola çağırmaktadır.⁸¹ Doğru yolu bulmak ise ancak Peygamber'e itaatle mümkündür.⁸² Peygamber'e itaat arz ettiği fevkalade önemden dolayı Kur'ân'da Allah'a itaatle birlikte zikredilmiş⁸³, Peygamber'e itaatın Allah'a itaat olduğu vurgulanmıştır.⁸⁴ Kur'ân'da tek başına Hz. Peygamber'e itaat edilmesi emredildiği halde⁸⁵, sadece Allah'a itaatın

⁷⁴ Mustafa Sinanoğlu, "İmân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/212.

⁷⁵ İbn Teymiye Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Enver el-Bâz- Âmir el-Cezzâr (yy: Dâru'l-Vefâ, 1426/2005), 16/560.

⁷⁶ Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/723.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 2/464-465.

⁷⁸ eş-Şems 91/9-10.

⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/177-178.

⁸⁰ en-Nisâ 4/64.

⁸¹ eş-Şûrâ 42/52.

⁸² en-Nûr 24/54.

⁸³ Âl-i İmrân 3/32, 132; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 8/46; en-Nûr 24/54; el-Mücâdele 58/13; et-Tegâbun 64/12.

⁸⁴ en-Nisâ 4/80.

⁸⁵ en-Nûr, 24/56.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

emredildiği bir âyet bulunmamaktadır. Bu durum Allah'a itaatın Hz. Peygamber'e itaat etmeksizin gerçekleşmeyeceği gibi bir anlam da ifade etmektedir.⁸⁶ Zira Allah'a itaat; ancak gönderdiği buyrukları insanlara açıklayan ve hayatlarında bunlara uymanın örneklerini ortaya koyan peygamberler vasıtasıyla gerçeklik kazanır.⁸⁷

Kur'ân'a göre Allah'a ve Peygamberine itaat etmeyenlerin yaptıkları ameller boşa gider ve ebedi hayatta bu amellerin onlara bir faydası bulunmaz.⁸⁸ Allah'ın rahmetine nail olmanın yolu, Allah'a ve peygambere itaattır.⁸⁹ Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edenler gerçekten büyük bir kazanç elde eder.⁹⁰ Kur'ân Allah'a ve Peygamber'e itaat edenlerin mertebesini ise şöyle açıklar: *“Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!”*⁹¹ Kısacası vahyin ve Hz. Peygamber'in getirdiği mesaj ve buyrukların nihai hedefi kişiyi ve toplumu ıslah etmek ve inşa etmek olduğuna göre, tezkiyede bunlardan yararlanabilmek için şüphesiz itaat gerekli ve şarttır.

5.3. İttibâ Etmek

Hiz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmanın bir diğer şartı ona tabi olmak ve ittibâ etmektir. İttiba, uymak ve tabi olmak manalarına gelmektedir ve bu manada itaatle eş anlamlıdır. Ancak itaat daha geniş anlamda örnek almayı ve uymayı ifade ederken, ittibâ daha hususi bir anlamı hâiz olup görme ve örnek alma yoluyla gerçekleşen bir uymayı ihtiva etmektedir.⁹² İttiba ve itaat kavramları her ne kadar birbirlerine yakın anlamlar içerse de Kur'ân'daki kullanımlarına bakıldığında birbirinden farklılık arz ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Allah'ın sevgisine mazhar olmak için Peygamber'e ittibâ emrinin devamında gelen âyette Allah'a ve Peygamber'e itaat edilmesi ayrıca emredilmiştir.⁹³ Dolayısıyla Kur'ân'da Peygamber'e itaatten ayrı olarak ona uyulmasına ve ittibâ edilmesine de yer verilmiş ve emredilmiştir.⁹⁴

Kur'ân Hz. Peygamber'e ittibâ edilmesinin önemini ve gerekliliğini şöyle ifade etmektedir: *“(Rasûlüm!) De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, enin merhamet sahibidir.”*⁹⁵ Âyete göre, peygambere ittibâ etmeksizin Allah'ı sevmekten bahsetmek kuru bir iddiadır. Allah'ı sevmede samimiyetin

⁸⁶ Muhammed Takî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, çev. Mehmet Özşenel (İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2007), 22

⁸⁷ Ömer Mahir Alper, “İtaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/444.

⁸⁸ Muhammed 47/33.

⁸⁹ Âl-i İmrân 3/132.

⁹⁰ el-Ahzâb 33/41.

⁹¹ en-Nisâ 4/69.

⁹² Muhsin Demirci, “Kur'an'da İttibâ Kavramı”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 3 (1996), 155.

⁹³ Âl-i İmrân 3/31-32.

⁹⁴ el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/31; el-A'raf 7/157-158; el-Enfâl 8/64; et-Tevbe 9/42, 117; Yûsuf 12/108; el-İsrâ 17/47; el-Furkân 25/8; eş-Şuarâ 26/215.

⁹⁵ Âl-i İmrân 3/31.

ölçüsü Peygamber'e uymak ve ittibâ etmektedir. Allah'ın kullarını sevmesinin ve onları bağışlamasının ölçütü de yine Peygamber'e ittibâyaya bağlıdır. Zira Kur'ân, Peygamber'e ittibâ edilmesi halinde Allah'ın da onları seveceği ve mağfiret edeceği temel bir düstur olarak açıkça beyan edilmiştir. Âyet aynı zamanda tezkiye ile de yakından ilgilidir. Zira tezkiye kötülük ve günahlarla hasıl olan manevi kirlerden arınmayı ifade ettiğinden, bundan istifade etmenin yolu ve şartı Hz. Peygamber'e uymak ve ittibâ etmektir. Şu hâlde insanın, ulaşabileceği en yüksek mertebe olan Allah'ın sevgisine nail olmasının yolu Rasûlullah'tan ve ona bağlılıktan geçmektedir. Bunun mükafatı da Allah'ın kulunu sevmesi ve razı olmasıdır. Dolayısıyla Allah ile kul arasında karşılıklı sevgi mertebelerin en yükseğidir. Bunun anahtarı da Peygamber'e tabi olmaktır.⁹⁶

İnsan tabi olan ve uyan bir varlıktır. Kur'ân vahye ve Peygamber'e ittibâ etmeyi emrederken, şeytana, nefse ve batıla ittibâ edilmesini yasaklamıştır. Vahye ve Peygamber'e tabi olmak insanı kemâle erdirip arındırıp yüceltirken, şeytana ve nefsanî arzulara tabi olmak günahlara bulanıp kirlenmesine ve süflileşmesine zemin hazırlar. Ancak insan şüphesiz daha ilk başta Hz. Peygamber'e ve onun getirdiklerine tabi olduğunda ve ittibâ ettiğinde pek çok hata, günah ve manevi kirlerden de kendini muhafaza edecektir ve temiz fitratını koruyacaktır. İlahi ve nebevî öğretilere tabi olup ittibâ etmediğinde ise hür türlü hata, isyan, kötülük ve günahlara bulanacak, nefsinin ve fitratını kirletecektir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e ittibâ etmenin gerekli görülmesindeki temel maksat yine tezkiyedir. Onun getirdikleri, yaptıkları doğru, hak, iyi ve maruf olan şeyler olduğuna göre Hz. Peygamber'e bu hususlarda tabi olmak şüphesiz onları gerçek kulluğa yönlendirerek tezkiye olmalarını temin edecektir.

Nefsin tezkiyesinde Peygamber'e ittibâda istikamet üzere olmak ayrı bir koşuldur. İttiba, bilinçli olarak bir şeyin sebep, maksat ve hikmetinin künhüne vakıf olarak uymayı ifade ettiğinden⁹⁷, Hz. Peygamber'e ve öğretilerine bu manada uyan ve ittibâ eden kimseler onun tezkiyesinden yararlanma imkânı elde edecektir. Kur'ân'da özellikle Peygamber'e ittibâ edilmesinin ayrıca birtakım hikmet ve anlamları da vardır. Zira tezkiye hususunda kendisine uyulacak/ittibâ edilecek kimsenin öncelikle bizatihi kendisinin arınmış olması gerekir. Peygamberler ismet sıfatlarının bir gereği olarak her türlü tezkiyeye nail olmuş, her açıdan kemâl mertebesine ulaşmış şahsiyetlerdir. Diğer taraftan Kur'ân bizatihi Hz. Peygamber'i ve Ehl-i Beyt'ini tezkiye etmiş⁹⁸, onun ahlâkına medh-ü senada bulunmuş⁹⁹

⁹⁶ Mustafa Fayda, "Üsve-i Hasene Olarak Hz. Peygamber'in Ta'limi ve Tezkiyesi", *Günümüze Yansımalarıyla Hz. Peygamber'in Muasırlarıyla Münasebetleri-I* (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2018), 28.

⁹⁷ Bu husustaki değerlendirmeler için bk. Ali Çelik, "Sünnet'e İttibâ Konusunda Farklı Eğilimler, *İslâmî Araştırmalar* 13/1 (2000), 75-92.

⁹⁸ Bu hususta geniş bilgi için bk. Atheer Ftaikhan Attallah, *Hiz. Muhammed'in Kur'ân-ı Kerim'de Tezkiyesi* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁹⁹ el-Kalem 68/4.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

ve onu üsve-i hasene ilan etmiştir.¹⁰⁰ O'nun her hali ve ahlâkı baştan sona Kur'ân'dan ibarettir ve Kur'ân'la şekillenmiştir.¹⁰¹

İbn Teymiyye'ye (öl. 728/1328) göre de tezkiye kişinin ilim olarak bilgisi olmasa dahi, Hz. Peygamber'in emrine imtisal etmesiyle hasıl olur. Âyette Peygambere verilen tezkiye görevi bütün mü'minleri içine alan ümum bir ifadedir. Kitabı ve hikmeti öğretmesi ise onlardan bazısına hastır.¹⁰² Dolayısıyla bir mü'minin yeterince bilgisi olmasa dahi Hz. Peygamber'e uyması, ahlâkını örnek alması ve sünnetine ittibâ etmesi o kimseye Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmanın kapılarını açacaktır.

5.4. Teslim Olmak

Hiz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmanın bir diğler şartı da ona iman, itaat ve ittibâ etmekle yakın manalar ifade eden teslimiyettir. Bununla özellikle onun çağrısına icabet edip teslim olmak, hükmüne ve hakemliğine razı olmak, ona isyan etmemek ve karşı çıkmamak kastedilmektedir. Kur'ân'da bu hususa dikkat çeken pek çok âyet mevcuttur. Şu âyetleri bu konuya birer örnek olarak zikretmek mümkündür:

*“Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıkları zaman mü'minlerin yegâne sözü ancak: “Baş üstüne! İştittik ve itaat ettik” şeklinde olur. İşte kurtuluşa erecek olanlar, yalnız bunlardır.”*¹⁰³ *“Hayır! Hayır! Rabbine yemin olsun ki, onlar aralarında baş gösteren anlaşmazlıklarda Rasûlüm seni hakem yapmadıkça, sonra da verdiğin hükümlere, içlerinde hiçbir sıkıntı ve itiraz duymadan tam bir teslimiyetle bağlanmadıkça gerçek mü'min olamazlar.”*¹⁰⁴ *“Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre tercihte bulunma hakkı yoktur. Her kim Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”*¹⁰⁵

Hiz. Peygamber'in her emri ve yasağı, verdiği her hüküm mü'minleri hata ve kötülüklerden, zulüm ve haksızlıklardan korumaya yöneliktir. Bu da Hiz. Peygamber'in tezkiye görevinin bir gereğidir. Bu itibarla mü'minlerin bu tür hataların yol açtığı manevi kirlerden arınabilmeleri, Hiz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanabilmeleri için onun her emrine ve hükmüne içtenlikle teslim olmaları ve boyun eğmeleri şarttır. Allah'ın elçisinin hükmüne rıza göstermemek ve teslim olmamak, ona isyan etmek ve karşı çıkmaktır. Bu tavır mü'minin Hiz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmasına engel teşkil edebileceği gibi, aynı zamanda onun için ebedî bir hüsrân olacaktır. Kur'ân bu elim akibete şöyle dikkat çekmektedir. *“Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.”*¹⁰⁶ *“Kim*

¹⁰⁰ el-Ahzâb 33/21.

¹⁰¹ Müslim, “Müsâfirîn”, 139.

¹⁰² İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 16/185.

¹⁰³ en-Nûr 24/51.

¹⁰⁴ en-Nisâ 4/65.

¹⁰⁵ el-Ahzâb 33/36.

¹⁰⁶ en-Nisâ 4/14.

Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelirse, hiç şüphesiz onun hakkı, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşidir. En büyük rüsvaylık işte budur."¹⁰⁷ "Her kim Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."¹⁰⁸

Hız. Peygamber'in emrine ve hükmüne itiraz etmek, karşı gelmek ve isyan etmek Allah'a isyan etmekle eşdeğerdir. Zira Hız. Peygamber'in elçi olarak vazifesi esasında Allah'ın hükmünü bildirmektir ve buna vasıta olmaktır. Bu sebeple Hız. Peygamber "Kim Muhammed'e isyan ederse, Allah'a isyan etmiş olur"¹⁰⁹ hadisiyle bu hususta herhangi bir yoruma açık kapı bırakmamıştır.

5.5. Örnek Edinmek

Hız. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmanın bir diğer şartı da onu örnek edinmektir. İnsan güzel ahlâklı bir birey olmak ve kemâle ermek için; kendisine her yönden örnek olacak, kendisini kötülüklerden ve manevi kirlilerden alıkoyacak ve arındıracak örnek şahsiyetlere de ihtiyaç duyar. Zira insan ancak güzel ahlâkla tezkiye olur ve kemâle ulaşır. Ahlâk eğitiminde örnek şahsiyetlerin önemi ise büyüktür. İnsanoğlu huzur ve mutluluğa ulaşmanın ancak örnek şahsiyetlerin izinden gitmekle mümkün olacağına inandığından, daima yüksek ahlâklı, erdemli, özü sözü bir, düşüncesiyle yaşantısı arasında tam bir tutarlılık bulunan şahsiyetleri kendisine örnek edinmiştir.¹¹⁰ Bu hususta insanlığa her yönüyle örneklik teşkil edecek peygamberler, özellikle hayatının pek çok detayı bilindiğinden Hız. Muhammed'den başka bir şahsiyete tarih şahit olmamıştır. Nitekim o, daha peygamber olmadan önce yaşadığı toplumda, güzel, temiz, pak ve nezih hayatı ve ahlâkı ile nam salmış, tertemiz bir yaratılış, karakter ve ahlâka sahip yüce bir insandır.

Peygamberlerin ve Hız. Peygamber'in gönderilmesinin bir amacı da insanlığa güzel ahlâk konusunda örnek ve önder olmaktır. Zira tezkiye, ancak güzel ahlâkla tahakkuk eder ve gerçekleşir. Din de sırf güzel ahlâktır. İmam Şâtîbî'nin (öl. 790/1388) ifadesiyle "Şeriat/din baştan sona güzel ahlâkla ahlâklanmaktan ibarettir."¹¹¹ Bu sebeple Hız. Peygamber'in tezkiye görevi "Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim"¹¹² hadisinde ifade edildiği üzere, onun gönderiliş gayesini tahakkuka ve tamamlamaya yönelik bir vazifedir.

Bu sebeple Kur'ân onun en güzel örnek/üsve-i hasene olduğunu ve ahlâki güzelliklerin bulunduğunu şöyle ifade etmektedir: "And olsun ki sizin için, Allah'a ve âhiret gününe

¹⁰⁷ et-Tevbe 9/63.

¹⁰⁸ el-Ahzâb 33/36.

¹⁰⁹ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2004), "İ'tisâm", 2.

¹¹⁰ Mahmut Kaya, "Çağlar-Üstü Bir Değer Olarak Ahlâk", *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi* 3/3 (1995) 124.

¹¹¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, thk. Abdullah Dırâz (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/77.

¹¹² Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût (Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1409), 6/324; Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001), 14/513, 518; Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Edebu'l-müfred*, thk. M. Fuâd Abdulbakî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1409/1989), 104.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için Allah'ın Rasûlü'nde güzel bir örnek vardır."¹¹³ O, bütün Kur'ânî ve dini esasları kendi şahsında topladığı gibi aynı zamanda uygulamış olan bir elçidir.¹¹⁴ O, kendisine indirilen buyrukları öncelikle kendisi birer prensip ve ahlâk edinmiş, tatbik ederek yerine getirmiş ve bu örnek yaşantısı ve uygulaması ile insanlığa üsve-i hasene ve numune-i imtisal olmuştur. O, kendine hâs durumlar ve hükümler dışında ahlâki açıdan her yönüyle örnektir. Bu sebeple bütün peygamberlerin, özellikle Hz. Peygamber'in hayatı bir bütün olarak göz önüne alındığında, örneklige uygun olmayan bir davranışını göstermek neredeyse imkansızdır.¹¹⁵

Hız. Peygamber'in beşer olarak insanlığa gönderilmesi, aynı zamanda onun tezkiyesinden yararlanmanın mümkün olduğunun bir ifadesidir. Aksi halde örneklige dikkat çekilmesinin bir anlamı kalmazdı. Ancak âyette de ifade edildiği gibi onun örneklige ve tezkiyesi sadece Allah'a ve âhirete iman eden mü'minlere fayda verir. Bu bakımdan Kur'ân'ın Hız. Peygamber'de güzel örnekler bulunduğuna dikkat çekmesinin bir amacı mü'minlerin ondaki bu güzel örnekleri içselleştirerek, kötü ve çirkin hasletlerden temizlenmelerini ve tezkiye olmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla Hız. Peygamber'de bulunan güzel ve kâmil hasletler aynı zamanda arınmaya, kemâle ermeye ve güzel ahlâklı olmaya birer vasıta ve vesiledir. Diğer taraftan onun örneklige kendi asrındakiler, bir başka ifadeyle ashâbı ile sınırlı değildir. O'nun en ince ayrıntısına kadar bilinen örnek hayatı ve şahsiyeti evrenseldir ve çağlarüstü nitelik arzeder. Zira son peygamber olması bunu gerektirir. O kıyamete kadar tüm insanlığın peygamberidir ve onun getirdiği ilahî ve nebevî öğretiler insanlığa her daim yol gösterme, onları arındırma ve aydınlatma kabiliyetini ve vasfını hâiz evrensel değerlerdir.

5.6. Sevmek

Mü'minlerin Hız. Peygamber'i sevme görevi, onun tezkiyesinden yararlanma bakımından da önem taşır. Kur'ân'da ve hadis külliyyatında Allah'ı sevmenin yanısıra Hız. Peygamber'i sevmeyi de ifade eden âyet ve hadisler yer almaktadır.

Kur'ân Allah'ı ve Rasûlü'nü sevmenin herşeyin üzerinde olması gerektiğini vurgulayarak mü'minlerin babalarının, oğullarının, kardeşlerinin, eşlerinin, kabilelerinin, kazandıkları mallarının, kesada uğramasından korktukları ticaretlerinin, hoşlarına giden meskenlerinin Allah'tan, Peygamber'inden ve O'nun yolunda cihat etmekten kendilerine daha sevimli gelmesini doğru bulmamış, bu davranışı ilahî azapla tehdit etmiş ve bu kimseleri asla doğruya ulaştırmayacağını beyan etmiştir.¹¹⁶ Kur'ân'ın yine "Peygamber

¹¹³ el-Ahzâb 33/21.

¹¹⁴ Fayda, "Üsve-i Hasene Olarak Hız. Peygamber'in Ta'lîmi ve Tezkiyesi", 27.

¹¹⁵ Nihat Yatkın, "Peygamberlerin Misyonu ile İlgili Bazı Mülâhazalar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2008), 6.

¹¹⁶ et-Tevbe 9/24.

müminlere kendi öz canlarından daha önceliklidir..”¹¹⁷ buyruğu Hz. Peygamber’i sevmenin önemine ve gereğine işaret etmektedir. Zira Peygamber’in mü’minlere kendi öz canlarından daha önde gelmesi ve öncelik arz etmesi, sevgiden daha üst bir mertebedir.¹¹⁸ Hz. Ömer’in; ‘Ey Allah’ın Rasulü! Ben sizi nefsimden/canımdan başka her şeyden daha çok seviyorum’ demesi üzerine Hz. Peygamber’in “Ey Ömer! Canımı kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, beni canından daha çok sevmedikçe gerçekten iman etmiş olamazsın”¹¹⁹ buyurması da âyetin anlamını teyit etmektedir.

Allah’ı sevmenin ancak Peygamber’e ittibâ etmekle mümkün olacağını vurgulayan ve ittibâ konusunda yer verilen âyet¹²⁰, yine Hz. Peygamber’i sevmekle yakından ilgilidir. Zira uymak/tabî olmak için öncelikle sevmek gerekir. İnsan sevmediği kimseye tabî olmaz. Madem insan sevmediği birine tabî olamaz, o halde Allah’ı seven, onun elçisini de sever. Allah, elçisini sevdiğine, methettiğine ve ondan razı olduğuna göre, O’nun sevdiğini ve razı olduğunu sevmeyen, onu takip etmeyen ve ona tabî olmayan kimsenin Allah’ı sevdiği iddiası nasıl gerçekçi olabilir? Bu sebeple Allah’ı sevmek, Peygamber’in getirdiklerine tabî olmakta anlamını bulur. Peygambere ittibâdan yoksun Allah sevgisi söylemi, ancak kuru bir iddiadır. İttiba izlemeyi ve takip etmeyi ifade ettiğinden âyette Allah’ı sevmenin gereği olarak Peygamber’e tabî olunması emredilmiştir. Zira Peygambere tabî olmanın aslı, Allah’ın dinine ve buyruklarına uymaktır.¹²¹ Dolayısıyla Allah’ı sevmeye iddiasında bulunan kimse, iddiasının gereğine uygun davranışlarda bulunmalıdır. Çünkü Allah’ı sevmenin anlamı, ona kullukta istikamet üzere olmak ve her hususta emir ve nehiyelerini gözetmektir.¹²² Hz. Peygamber’i sevmek de bunun gibidir. Bu iddiada bulunan kimseden onun ahlâkına ve getirdiği ilkelere uygun hareket etmesi ve bunu gönüllü olarak yerine getirmesi beklenir.¹²³

Hz. Peygamber’i Allah için herşeyden daha çok sevmemek, ondaki tüm güzelliklerden yüz çevirmek ve istifade etmemek demektir. Allah onu sevdiği, övdüğü, örnek gösterdiği halde onu yeterince sevmemek bir anlamda Allah’ı da yeterince sevmemek demektir. Zira Allah’ı sevmenin yolu öncelikle Peygamber’i sevmek ve ona uymaktan geçmektedir. Allah’ın sevdiğini sevmek yine Allah’ı sevmenin bir gereğidir. Bu itibarla Hz. Peygamber pek çok hadisinde kendisini sevmenin önemine ve gereğine dikkat çekmiştir. Nitekim bir hadisinde “Sizden biriniz beni annesinden-babasından, çoluk-çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz” buyurmuştur.¹²⁴ Allah Rasûlü bir başka

¹¹⁷ el-Ahzâb 33/6.

¹¹⁸ Fethi Yıldırım, “Hz. Peygamber’i Sevmenin Anlamı ve Önemi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7/2 (2020), 152. (148-164).

¹¹⁹ Buhârî, “Eymân”, 3, 8/129.

¹²⁰ Âl-i İmrân 3/31.

¹²¹ Yıldırım, “Hz. Peygamber’i Sevmenin Anlamı ve Önemi”, 151.

¹²² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-turâsi’l-Arabî, 1392), 2/14.

¹²³ Yıldırım, “Hz. Peygamber’i Sevmenin Anlamı ve Önemi”, 154.

¹²⁴ Buhârî, “İman”, 7; Müslim, “İmân”, 69-70.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

hadisinde ise imanın tadını almanın üç şartından birinin Allah'ı ve Rasûlü'nü her şeyden daha fazla sevmek olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵

Şu hâlde Hz. Peygamber'in tezkiyesinden istifade etmek için onu sevmek de temel bir şarttır. Zira sevgi, buğz ve nefretin zıddır. Sevmeyen örnek alamaz. Örnek alamayan örnekliğinden faydalanamaz. İnsanın tabiatında güzel ahlâk sahibi insanları takdir etme, sevme ve onlar gibi olmaya meyil vardır. Zira sevgi/hub, kalbin fitrat, idrak ve marifet olarak uygun ve güzel gördüğü şeye meyletmesidir.¹²⁶ İnsan mutlaka sevdiklerinden ve dostlarından etkilenir. Hadislerde ifade edildiği üzere "*Kişi sevdiğiyle beraberdir.*"¹²⁷ "*Kişi dostunun dini üzeredir.*"¹²⁸ Hâsılı herşeyin temeli sevgidir. Sevgi en önemli motivasyon kaynağıdır. Peygamber'i sevmek, ona imanın bir gereğidir. İmanda kemâle eremeyenler hiç şüphesiz tezkiyede de kemâle eremezler.

Sonuç

İnsan, diğer canlılardan daha üstün ve mükemmel yaratılmasına rağmen, açıkları ve zaafı da bulunan bir varlıktır. Buna binaen hatalı düşünce ve eylemlerde bulunması; fitratının bozulmasına, maddi ve manevi yönden kirlenmesine yol açtığı gibi, bu durum huzur ve mutluluğunu da tehditte birlikte kemâle ulaşmasına da engel teşkil etmektedir. İnsan sınırlı bilgi ve yaratılışı ile her türlü sorunun üstesinden gelememekte, bilgi ve yönlendirmelere ihtiyaç duymaktadır. Özellikle manevi alanda ilahî ve nebevî bilgi ve yönlendirmelere daha fazla gereksinimi vardır. Allah, kullarının bu ihtiyacını karşılamak, onu ilahî ve sahih bilgilerle donatmak ve en doğru yola iletmek üzere kitaplar ve peygamberler göndermiştir. Peygamberlerine de birtakım vazifeler yüklemiştir. İnsanların tezkiye konusunda da rehberlere ve rehberliğe ihtiyacı bulunması sebebiyle Allah bu görevi îfa etmek üzere elçilerini tezkiye göreviyle de sorumlu tutmuştur. Nitekim Hz. Peygamber'e Kur'an'da tebliğ, tebyin, teşrî gibi görevlerinin yanısıra tezkiye görevi de tevdi edilmiştir.

İnsanın kötü duygu, düşünce ve eylemlerden uzak durarak ve arınarak kemâle ermesini gaye edinen tezkiye, Kur'an'ın temel kavramlarından biridir. Kur'an'da tezkiye Allah'la birlikte Hz. Peygamber'e de nispet edilmiştir. Ayrıca tezkiyede insanın rolüne de dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in tezkiyede nasıl bir rol üstlendiği ve nasıl bir yöntem izlediği önem kazanmaktadır. Kur'an'da Hz. Peygamber'in insanları tezkiye ettiği açıkça ifade edilmekle birlikte, bu ifade Peygamber'in onların iç dünyaları üzerinde tasarrufta bulunma anlamında değildir. Hz. Peygamber'in tezkiyesi bu hususta örnekliğinin yanısıra kendisine inananların tezkiye olmaları için davet, ta'lim, beyan ve

¹²⁵ Buhârî, "İman", 8; Müslim, "İman", 67.

¹²⁶ Abdurraûf Muhammed Osman, *Mahabbetu'r-Rasûl beyne'l-ittibâ' ve'l-ibtidâ'* (Riyâd: Riâsatu idâreti'l-Buhûsu'l-İlmiyye, 1414), 34.

¹²⁷ Buhârî, "Edeb", 96; Müslim, "Birr", 165.

¹²⁸ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, M. Kâmil Karabellî. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Edeb", 16; Tirmizî, "Zühd", 45.

irşadda bulunması, diğerk bir ifadeyle tezkiyeye vesile ve vasıta olması anlamındadır. Bu açıdan Hz. Peygamber'in tezkiyedeki rolü, temel olarak hidâyet hususundaki konumuyla benzer bir mahiyet arz etmektedir. Ayrıca tezkiye yaygın anlamda sadece manevi kirlerden arınma anlamını haiz değildir. Tezkiye ve Hz. Peygamber'in tezkiye görevi eğitim ve terbiye yoluyla insanlara şahsiyet kazandırmayı, zihinleri ve gönülleri aydınlatmayı ve her yönden onları gerçek insaniyete ve kemâle yükseltmeye vasıta olmayı ifadeyi etmektedir.

Hız. Peygamber'in tezkiyesinde dikkat çeken bir husus da tezkiye yöntemini kendisinin belirlememiş olmasıdır. Bu hususta izleyeceği yöntemi kendisine gösteren vahiydir. Diğerk taraftan fertlerin tezkiyede kendilerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi durumunda, Hz. Peygamber'in tezkiye görevinin mümkün olduğu ve amacına ulaştığı sabit bir hakikattir. Bunun en somut örneğı, Hz. Peygamber'in davetine icabet eden ve risaletine inanıp teslim olan ashâbıdır. Hz. Peygamber müzekki ve mürebbe olarak ashâbının her hâliyle yakından ilgilenmiş ve onları her şeyin en güzeline ve üstün olanına yönlendirerek kemâle ulaşmalarına rehberlik etmiştir. Diğerk taraftan öğüt verme, istiğfarda bulunma, dua etme, zekatlarını alma ve had cezalarını tatbik etme yoluyla da onların tezkiye olmaları için vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır.

Hız. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmanın birtakım şartları vardır ve onun tezkiyesinden yararlanmak ancak bu şartları ciddiyetle yerine getirenler için geçerlidir. Kişinin herşeyden önce tezkiye hususunda istekli olması ve bu husustaki mesajlara ve yönlendirmelere açık olması gerekir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmanın ona inanmak, itaat etmek, ittibâ etmek, teslim olmak, onu örnek edinmek ve sevmek gibi bazı temel koşulları vardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanmak bu şartları yerine getirmede gösterilecek istek, gayret, irade, azim ve kararlılığa bağlıdır. Kişinin Hz. Peygamber'in tezkiyesinden yararlanması ancak bahsedilen hususları yerine getirmesindeki çabası ile orantılıdır.

KUR'ÂN BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN TEZKİYE GÖREVİ VE YETKİSİ

Kaynakça

- Abduh, Muhammed. *Tefsîru'l-menâr*. Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1947.
- Açikel, Yusuf. "Nefsini Bilen Rabb'ini Bilir" Rivayeti ve "Mir'âtü'l-İrfan Risalesi", Ankara: Nobel Yayınları, 2019.
- Açikel, Yusuf. "Hadisler Bağlamında Engellilere Yönelik Manevî Bakım". *Ekev Akademi Dergisi*. 23/79 (Yaz 2019), 461-482.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Alper, Ömer Mahir. "İtaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/444-445. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Altıntaş, Ramazan. "İmâm-ı Mâtürîdî'nin Tezkiye Kavramı ve Mahiyetine Yönelik Yaklaşımı". *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. Y.Y. Medeniyet Merkezi Konya*. ed. Dilaver Gürer vd. 1/60-66. Konya: Erman Ofset, 2020.
- Aşkar, M. Süleyman. *Ef'âlu'r-Rasûl*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1424/2003.
- Attallah, Atheer Ftaikhan. *Hiz. Muhammed'in Kur'ân-ı Kerîm'de Tezkiyesi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bayram, Enver. "Kur'an'a Göre Tezkiyenin İmkânı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 978-986.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsîr. b.y.: Dâru Tavkîr-n-Necât, 1422/2004.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Edebü'l-müfred*. thk. M. Fuâd Abdulbakî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1409/1989.
- Bulut, Mehmet. "Hidâyet-Dalâlet ve İnsanın Sorumluluğu". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 229-260.
- Çelik, Ali. "Sünnet'e İttibâ Konusunda Farklı Eğilimler". *İslâmî Araştırmalar* 13/1 (2000), 75-92.
- Demirci, Muhsin. "Kur'an'da İttibâ Kavramı". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 3 (1996), 151-186.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenu Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût- M. Kâmil Karabellî. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009).
- Ekûnîn, Wadî'. "Tasarufu'r-Rasûl bi't-Tezkiye" 3/4. <https://www.arrabita.ma/blog> e.t. 01.06.2022.
- Fayda, Mustafa. "Üsve-i Hasene Olarak Hz. Peygamber'in Ta'limi ve Tezkiyesi". *Günümüze Yansımalarıyla Hz. Peygamber'in Muasırlarıyla Münasebetleri-I* İstanbul: Ensar Yayınevi, 2018, 21-32.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Âşûr. *İslâm Hukuk Felsefesi*. çev. Mehmet Erdoğan- Vecdi Akyüz İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemâl Yusuf el-Hût Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1409.
- İbn Kayyim, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye. *Medâricu's-sâlikîn*. thk. M. el-Mu'tasımbillah el-Bağdâdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1416/1996.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. thk. Enver el-Bâz- Âmir el-Cezzâr. b.y.: Dâru'l-Vefâ, 1426/2005.
- İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risaleleri*, ed. Abdullah Kahraman, çev. Komisyon. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Kaya, Mahmut. "Çağlar-Üstü Bir Değer Olarak Ahlâk". *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi* 3/3 (1995), 123-128.
- Kılınçlı, Sami. "Hz. Peygamber ve Kur'an'ın Gönderiliş Gayelerinden Biri Olarak Tezkiye". *Tefsîr Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 604-633.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2002.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu vd. İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2007.
- Meçin, Abdurrahim. *İhvân-ı Safâ'da Nefis Tezkiyesi*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Melkâvî, Fethi Hasen. *Manzûmetu'l-kiyemî'l-makâsidiyye ve tecelliyâtüha't-terbiyye*. USA: el-Ma'hedu'l-Âlemî li'l-Fikri'l-İslâmî: 2020.

- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Müsnedu's-sahîh*. thk. M. Fuâd Abdalbâkî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1392.
- Neseî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-tenzîl*. thk. Yusuf Ali Budeyvî. Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1419/١٩٩٨.
- Osman, Abdurraûf Muhammed. *Mahabbetu'r-Rasûl beyne'l-ittibâ' ve'l-ibtidâ'*. Riyâd: Riâsatu İdâreti'l-Buhûsu'l-İlmiyye, 1414.
- Osmânî, Muhammed Takî. *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*. çev. Mehmet Özşenel. İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2007.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420.
- Sinanoglu, Mustafa. "İmân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhim b. Musa. *el-Muvâfakât*. thk. Abdullah Dirâz. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî 1998.
- Uludağ, Süleyman. "Tasfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/127-128. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ünver, Mustafa. "Kur'an'ın Tezkiye Prensibine Bir Bakış". *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 1/1-2 (2006), 96-104.
- Yatkın, Nihat. "Peygamberlerin Misyonu ile İlgili Bazı Mülahazalar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2008), 1-19.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Hidâyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/473-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yıldırım, Fethi. "Hz. Peygamber'i Sevmenin Anlamı ve Önemi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)* 7/2 (2020), 148-164.
- Yıldırım, Muhammed Emin. *Görev ve Yetkileri Açısından Hz. Peygamber*. İstanbul: Siyer Yayınları: 2018.